

102595

K - 5881

Журнал О

81

П 102595 не
№85

Іст-філол. відділ.

і ер'ям

1928 року гімназії

та фольклористики

№85.

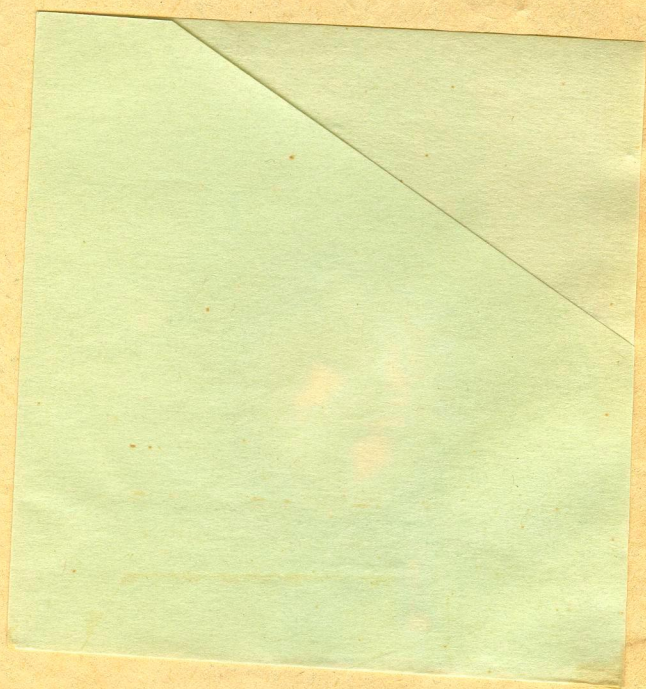
1928

V.N. Karazin Kharkiv National University

00353024

1

ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ВІДДІЛ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК. ЗБІРНИК № 85.
ПОСТІЙНА ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА КОМІСІЯ
За головуванням акад. Аг. КРИМСЬКОГО

О. КУРИЛО

**МАТЕРІЯЛИ
ДО УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ
ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКИ**

У КИЇВІ—1928

В И Д А Н Н Я

ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛУ

I. Записки Історично-Філологічного Відділу: кн. I (1919)—1 крб. 50 к.; кн. II—III (1920—1922) та кн. IV (1923) — по 2 крб.; кн. V (1924—1925)—2 крб. 50 коп.; кн. VI (1925)—2 крб.; кн. VII—VIII (1926)—7 крб.; кн. IX (1926) та кн. X (1927)—4 крб.; кн. XI (1927)—3 крб. 50 к.; кн. XII (1927)—4 крб.; кн. XIII—XIV (1927)—4 крб. 25 к.; кн. XV (1927) і кн. XVI (1928) по 3 крб. 50 к.; кн. XVII і кн. XVIII (1928)—по 4 крб., кн. XIX (1928)—4 крб. 60 к., кн. XX (закінч. друк.), кн. XXI—XXII і кн. XXIII (друк.).

II. Етнографічний Вісник: кн. I (1925)—90 коп.; кн. II (1926)—1 крб. 80 к., кн. III (1927), кн. IV (1927), кн. V (1927) та VI (1928)—по 2 крб.; кн. VII (1928)—2 крб. 60 к. кн. VIII (закінч. друк.). **Бюлетень** Етнограф. Комісії (1925—1927) по 5 коп.

[III] Україна: (1924) кн. I—IV—5 крб.; (1925) кн. I—VI—6 крб.; (1926) кн. I—VI—6 крб.; (1927) кн. I—IV—5 крб. 90 к. (продається тільки в Держвидаві).

IV. Збірник Історично-Філологічного Відділу:

№ 1 — акад. Дм. Багалій. Нарис української історіографії. Вип. I: Джерелознавство (1923)—1 крб.; вип. II: Козацькі літописи (1925)—1 крб.

№ 2 — Т. Сушицький. Західно-руські літописи, як пам'ятки літератури (1921)—1 крб.

№ 2а — О. П. Сушицький. Зап.-русскія літописи, какъ памятники литературы (1921)—1 крб.

№ 3 — акад. Аг. Кримський. Історія Персії та її письменства. I. Як Персія, зовбавана од арабів, відродилася політично (1923)—1 крб.

№ 4 — Давній Київ: а) Хв. Ернст. Контракти й контрактний будинок у Києві. Економічно-історичний нарис (1924), 2-ге вид. (з 20 малюн.)—50 коп.; б) Збірка — Київ та його околиця (1926)—6 крб. 25 коп.; в) В. Щербина. Нові студії з історії Києва (1926; з 26 мал.)—2 крб. 50 коп.

№ 5 — В. Науменко. З історії початків української літератури XIX в. (1924)—50 коп.

№ 6 — акад. Аг. Кримський. Перський театр, звідки він узявся та як розвивався, з 5 малюнками (1925)—1 крб.

№ 7 — проф. Вол. Резанов. Драма українська (Старовинний театр). Вип. I. Сценічні вистави в Галичині (1926)—2 крб. 75 коп. Вип. II. Сцену (з мал.) (друк.). Вип. 3. Шкілні дії (з мал.) (друк.). Вип. 4. Шкілні дії (з мал.) (друк.). Драматизовані легенди епіграфіки „мораліте“ (друк.).

[№ 8] — Ол. Курило. Уваги до сучасної української літератури.

№ 9 — акад. Аг. Кримський. Хафиз та його поезія в Європі (1924)—1 крб. 25 коп.

№ 10 — акад. Аг. Кримський. Історія української літератури. Т. I. Вип. 1 (1923)—1 крб. 50 коп.; т. II, вип. 2 (1924)—1 крб. 50 коп.

№ 11 — Ів. Наманін. Водяні знаки української літератури.

№ 12 — акад. О. Шахматов та акад. А. Кримський. Мова та хрестоматія старописьм.

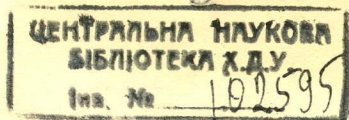
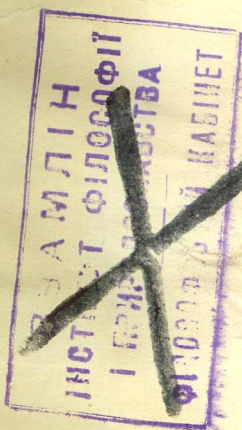
№ 13 — Програми для збирання етнографічних матеріалів. 1. Крим. Квіти (1923)—25 коп. 2. Клим. Квіти (1924)—60 коп. 3. Проф. Є. Кримський. Квіти (1924)—15 коп. 4. Програми до збирання пісень.

№ 14 — В. Ганцов. Діалектологічна класифікація української мови (1923, відб. з IV-ої книги „Записки“).

ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ВІДДІЛ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК. ЗБІРНИК № 85.
ПОСТІЙНА ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА КОМІСІЯ
За головуванням акад. Аг. КРИМСЬКОГО

О. КУРИЛО

МАТЕРІЯЛИ
ДО УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ
ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

У КИЇВІ
З друкарні Всеукраїнської Академії Наук

1928

Бібліографічний опис та шифри для бібліотечних каталогів на цю книгу вміщено в „Літопису Українського Друку“ та „Картковому репертуарі“ Української Книжкової Палати.

Дозволяється випустити в світ.

За Неодмінного Секретаря Академії Наук, акад. *К. Воблий*.

413.8

Київський Окрліт № 232. 1928.

Зам. № 1453—1100 прим.

ВСТУПНЕ СЛОВО.

З-посеред матеріалу, зібраного за моїх діалектологічних екскурсій по Україні за 1922—1926 рр., є чимало фольклорного матеріалу — переважно пісенні тексти — і лексичного матеріалу. Пісні (українські, молдованські та німецькі) маю впорядкувати окремим збірником; лексичний матеріал із Поділля має вийти окремим діалектологічним словником Поділля. А в цю збірку ввійшов увесь той фольклорний та лексичний матеріал, що я мала поза пісennими текстами й поза лексичним матеріалом із Поділля. Крім матеріалу, що я сама записала в різних пунктах України і що становить переважну частину цієї збірки, сюди ввійшов і опрацьований від мене матеріал, який записали й передали мені інші збирачі.

Цією збіркою сподіваюся прислужитися передусім українській діалектології, — тим-то й матеріал розкладено за принципом територіальним. Докладніші відомості про зібраний матеріал дано у вступних поясненнях до матеріалу з кожного окремого пункту.

Матеріал цей прислужиться, може, і фольклористиці і українській лексиці, і щоб полегшити його читання, також і друкування, я вжиту в цій збірці транскрипцію пристосувала до української літературної транскрипції, внісши деякі додаткові значки, а саме:

ĩ — цією літерою позначено не тільки звукову сполуку *й + і* в початку складу, але й паляталізованість попереднього консонанта (ніс — носа, нїс — несла); звук, літерою *ĩ* позначений, є проти звука, позначеного літерою *i*, напруженіший та вужчий. По консонантах *б, п, м, в, р, к, г* вжито літери *i*, а не *ĩ*. Названі консонанти перед *i* паляталізовані, але в меншій мірі, як інші паляталізовані консонанти; міра паляталізованости цих консонантів однакова і перед *i < ě* і перед *i < o* (як і перед *i* иншого походження) і в тих говірках, де характер инших консонантів різний як до того, чи вони перед *i < o* (стіл, діл), чи перед *i < ě* (тінь, діло).

[^] над *e, o, a* (*ê, ô, â*) вказує на вузькі відтінки цих вокалів.

[°] над *y* (*ÿ*) вказує на широкий відтінок цього звука.

^Ь коло консонанта вказує на його півпаляталізованість (бул'и', ж'и'ти, ру'к'и). Де півпаляталізована ¹⁾ вимова певного консонанта зв'язана з усіма

¹⁾ Термінів півпаляталізований, півпаляталізованість вживаю на означення акустичного вражіння від консонанта, що висотою власного звука стоїть посередині між непаляталізованим консонантом і відповідним паляталізованим консонантом.

його позиціями, там, щоб не ускладняти транскрипції, вона на письмі не позначена, а потрібне дотичне пояснення дано у відповідних вступних увагах до матеріалу з даного пункту. Але де підпаліялізована вимова певного консонанта звязана тільки з певною його позицією, там коло відповідного консонанта вжито значка °.

Маленькі літери *э, ѣ, у* та інші вказують на відповідні звуки дуже ослабленої артикуляції.

Віддаючи звуки поліських говірок, я вживаю й знаків *ѣ, ѣ, ѣ, ѣ*.

Через брак у друкарні *е* з дашком ^ на означення *ѣ + ѣ* тут ужито *ѣ* після вокаля того самого складу (вовк, пішов) означає, як і в літературній вимові, нескладовий звук *ѣ*.

Щоб полегшити читання й друкування цих записів, я не відзначив на письмі всіх тих особливостей окремих говірок, що їх вухо сприймає. Проте докладніші відомості про окремі звуки дано у вступних увагах до матеріалу з кожного окремого пункту.

Деякий матеріал окремих збирачів, що не держалися в своїх записах діалектичних особливостей вимови, надруковано українським літературним правописом. Такого матеріалу в цій збірці дуже мало.

В уміщені тут словнички ввійшли не тільки досі не відзначені в українській лексичній літературі слова, але й відомі слова, що проте становлять звуковою формою або значінням особливість даного діалекту. Звукові форми широко знаних на Україні слів, форми, що їх у певних фонетичних умовах можна визначити на підставі загальних фонетичних тенденцій які існують у даній говірці, не внесено в словнички. Натомість де форма слова не звязана з загальними язовими тенденціями даної говірки, там вона входить окремим словом у відповідний словничок (напр. у чернігівській окупі й говірці слова *спасѣба, ху'тар*).

Подані у словничках слова зібрані не за певною системою, а принагідно, через те й пояснення до них у поодиноких випадках може надто вузькі; проте фраза, де відповідне слово трапляється, не дає підстав надавати цьому слову ширшого значіння. З тієї самої причини слова не представлені в словничках усіма тими формами, які повинні мати місце в словнику (напр. форми генітива коло речівників або й форми інших відмінків, коли вони становлять особливість, особові дієслівні форми коло інфінітивів). Як слово має певне властиве йому значіння тільки в сполучі з іншим словом, то воно окремо не пояснене, а тільки вкупі з відповідним словом. У словничках відзначені й особливості синтактичних сполучень (напр. *Дві дівчаток коло слова Дві та інші*).

Де відповідна фраза, що в словничку ілюструє чільне слово, не дає підстав виводити діалектичну форму номінатива від речівників та прикметників або форму інфінітива від дієслів, там ця форма виведена на підставі іншого матеріалу з даної говірки (напр. форма *встроїть* „збудувати“, „влаштувати“ з х. Гречаної Греблі Прилуцької округи виведена на підставі форми „встроїли“ у фразі: „Вже тобі' ха'ту встроїли і скоро тебе' в е'ї поможуть“, як і на підставі іншого матеріалу з Гречаної Греблі,

де переважно чути форми інфінітивів на *-ть* хоча пісня, голосіння зберігають і інфінітиви на *-ти*.

Де фразу або зворот взято з пісні, з думи або з голосіння (а мова пісні, думи, голосіння різняться від мови звичайної, розмовної переважно лексикою), там це відзначено літерами: *П.* (= пісня), *Д.* (= дума), *Г.* (= голосіння).

Щоб легше було користуватися з словничків, коло слова в місцевій формі поставлено в дужках його форму літературну, подану українським літературним правописом.

Пояснення вжитих у словничках скорочень:

Акуз. — акузатив

вг. — вигук

Г. — голосіння

ген. — генітив

д. — дієслово

Д. — дума

дат. — датив

док. — доконане (дієслово)

дприкм. — дієприкметник

дирисл. — дієприслівник

ж. — жіночий (рід)

займ.-реч. — займенник-речівник

займ.-прикм. — займенник-прикметник.

здр. — здрібніла форма

знев. — зневажливе слово, з зневагою вживане слово

імп. — імператив

льок. — льокатив

мн. — множина

н. — ніякий (рід)

нед. — недоконане (дієслово)

П. — пісня

прийм. — прийменник

прикм. — прикметник

присл. — прислівник

р. — речівник

спол. — сполучник

ч. — чоловічий (рід)

числ. — числівник

числ. прикм. — числовий прикметник.

Рід речівника дано тільки в сумнівних випадках.

О. Курило.

Прилуцька округа.

Хутір Гречана Гребля Яготинського району.

Хутір Гречана Гребля лежить над маленькою річкою Переводом (впадає в Гнилу Оржицю) 30 верстов на південний схід від Прилуки і 35 верстов на північний схід від Яготина, а від найближчого великого села Попівки 3 верстві. Дворів у хуторі 85—90. У хуторі є школа. Церкви нема. Місцеві люди живуть з хліборобства, а почасти й з рибальства. Перед революцією 1917 року бувало, що місцеві безземельні селяни йшли на заробітки в німецькі колонії на Катеринославщину, Херсонщину й Таврію. Від часу, як безземельних наділено землею, вони перестали на заробітки ходити.

Матеріал я записала в Гречаній Греблі влітку 1923 року, проживши 10 день у хаті Наталі Орестівни Шапаренкової. За головний об'єкт для дослідження гречано-гребельської говірки й правила мені Наталя Орестівна, поважна 75-літня неписьменна жінка, яка зберегла всі зуби й виразну вимову. У Гречаній Греблі Н. О. живе від часу, як заміж вийшла, тобто понад 55 літ. Сама Н. О. родом з с. Мамаївки (теж Прилуцької округи), що від Гречаної Греблі лежить 30 верстов на схід, але загалом говорить так, як говорить старше покоління в Гречаній Греблі. Проте різниця між окремими формами мамаївської та гречано-гребельської говірки ще зберігається в свідомості Н. О.: „У нас (тобто в Гречаній Греблі) кажуть, на воро'тях, у чобо'тях', а в Мамаївці —, на воро'тях, у чобо'тях'“. Н. О. говорить тільки по-українськи і сама про себе сказала: „Я зро'ду не знала' ру'ської мо'ви і в розг'оворі не люблю' руси'ть“. Всі діти Н. О. здобули освіту, між ними й один із моїх об'єктів для дослідження гречано-гребельської говірки, Уляна Хведорівна Шапаренкова, тоді ще студентка Інституту Народної Освіти в Києві (тепер учителька української мови в Києві). У. Хв. добре зберігає свою рідну говірку в тій стадії, в якій вона (говірка) живе в устах молодшого покоління.

Крім названих осіб за об'єкти правила мені місцеві люди різного віку.

Гречано-гребельська говірка належить до українських переходових говірок з переважно північною основою. Тепер тут відбувається процес переймання окремих особливостей південноукраїнських, — за підставу до такого твердження стає мені матеріал, що записаний з уст старшого покоління, в зіставленні з матеріалом, що я записала з уст молодшого

покоління. Цьому процесові сприяє між иншим і говірка поблизького великого села Попівки, яка (говірка) в процесі наближення до південно-українських діалектів переживає значно дальшу стадію, як говірка гречано-гребельська. Неоднотайність гр.-греб. говірки відчувають місцеві люди; Н. О. сказала: „У нас на хуторі багацько таких, що те та'к кажѐ, а те та'к“. Місцевий літній чоловік Купрій розказував мені, що з сто літ назад у Гречану Греблю „ще за панщини пригнани були литвини“ і що він іще пам'ятає одного діда (Юхименка, вуличне прозвісько його нащадків — Литвини), який говорив „по-литовській“, а його сини (тепер іще живі) вже говорять по-українськи („по-на'шѐму“), що литвинів „насилав“ у Гречану Греблю останній власник її Горленко, який сам жив у Гутищі на Чернігівщині, „а як россердиця на наших, то й наших туди посилав“.

Різниця між фонетичними особливостями старшого й молодшого покоління проявлена передусім у тому, що

1. в мові старшого покоління переважає сильна лябіовеляризація губних консонантів перед переважно наголошеними вокалями *a, o, e, u*, так що вокалі *e, u* по губних де в кого брелять, як лябіялізовані вокалі *ѐ, ѝ* (Кривѐнко, картопѐльки, двѐр, вѐрвав); в молодшого покоління лябіовеляризація мало проявлена, зокрема в Уляни Хведорівни я її не відзначила;

2. *u*, що незалежно від свого походження загалом належить до категорії звуків передньо-середнього ряду високого положення не дуже широкого відтінку, має в устах старшого покоління часто глибший відтінок, який мабуть межує з звуками середнього ряду (можливо, що це явище зв'язане з лябіовеляризацією консонантів у старшого покоління)¹⁾;

3. в мові старшого покоління рефлекси етимологічного *e* ненаголошеного переважно хитаються між *ѐ* та *ѝ*, рідше чути *u*; в молодшого покоління — переважно між *ѝ* та *u*, рідше чути *e*: *мѝне'—мене' (мѝне')—мѝне'; мѝне'—мине'—мене'* (рефлекси ненаголошеного *e* можуть залежати й від позиції його; зокрема в Уляни Хвед. я в абсолютному кінці слова й після *й* ніде не відзначила *u* на місці етимологічного *e*, а загалом в У. Хв. на місці всякого ненаголошеного етимологічного *e* є *u*).

З поданого тут фольклорного матеріалу я перше голосіння чула на похороні: голосила дочка над вмерлим батьком. Це голосіння я почасті запам'ятала і, прийшовши додому, записала його з допомогою Наталі Орестівни Ш. Усі инші голосіння, як і взагалі поданий тут инший фольклорний матеріал я записала з уст Н. О. Проте в Києві, переписуючи фольклорний матеріал до друку, мені треба було перевірити рефлекси ненаголошеного *e*, і тут мені в помочі стала Уляна Хвед. Ш. Перевіривши свої записи з уст Н. О. з вимовою У. Хв., я поробила невеликі поправки: зоднотайнила рефлекси ненаголошеного *e* згідно з вимовою Уляни Хведорівни, тоб-то всяке ненаголошене етимологічне *e* віддане тут

¹⁾ Вказані у цих двох пунктах особливості в мові старшого й молодшого покоління в поданих тут записах не відзначені через вказані у вступному слові причини.

знаком *и*, виключивши вказані вище позиції *е* (в абсолютному кінці слова й після *й*); в Наталі Орестівни в рефlekсах ненаголошеного *е* заходять значні хитання, і те саме слово різними часами різно вимовляється (бе-жи'ть і бижи'ть, лежи'ть, лѣжить і лижи'ть), проте переважає *е*. В усьому иншому більш-менш схематизовані записи ці відповідають і вимові Н. О. і вимові У. Хв. (Нагадую, що вказані вище особливості, — див. примітку на стор. 6 — не відзначені).

Уривки з розмов, що стали за головний матеріал до словничка, я записала з уст різних людей, проте переважно з уст Н. О. та У. Хв.

Даю деякі уваги до окремих звуків, спільних і в старшого і в молодшого покоління.

1. *е* — широкий звук середнього положення переднього ряду глибокого творення; його особливо широкий відтінок (*ѣ*) переважно зв'язаний з позицією в наголошеному складі.

2. *ѣ* — злегка звужений звук переднього ряду середнього положення, менш вузький, як німецьке довге *e*.

3. *и* — звук середнього або середньо-переднього ряду високого положення широкого відтінку.

4. *ѐ* — не дуже вузький звук заднього ряду, середнього положення, близько стоїть до німецького *о* довгого.

5. *є* — звук переважно білябіяльний або незімкнений губно-зубний; на місці *є* в усякій позиції чути й нескладовий *ѣ*.

6. *л* переважно належить до категорії так званого „l середнього“¹⁾, проте в селі чути й *л* заднє²⁾ (як *л* великоруське, *l* польське), а від однієї жінки я чула на місці *л* і нескладовий *ѣ* (моуоко, уавка). І в Н. О. і в У. Хв. *л* — середнє.

7. Консонанти *жс, ш, ч* перед *а, о, у, и, е* в Н. О. півпаліталізовані, перед *ї* паліталізовані. Півпаліталізованість цих консонантів у записах не відзначена: для Гречаної Греблі вона не є характеристична.

Голосіння.

Над батьком.

Мий тату'синьку, мий гѐлу'бѐньку!

Мий тату'синьку, мий либе'дѐньку!

Мий тату'синьку, мий канаре'йку!

Мий тату'синьку, мий солове'йку!

Да накажи'-ж на'ший ма'тїньці,

да накажи'-ж на'ший гѐлу'бѐньці,

да ниха'й-жи вѐна' прили'нѐ, да ниха'й-жи вѐна' прові'дайѐ,

да ниха'й-жи вѐна' мине' навчи'ть, а'к минї' жить і а'к минї' дї'ток воспита'ть.

¹⁾ Тоб-то *л* вищого власного звука, як *л* великоруське, *l* польське, і нижчого власного звука, як німецьке *l* літературне.

²⁾ Вживаю Сеперсенового терміну — „hinteres l“.

І брати'-ж мѡї', со'коли мѡї',
і стріча'йтѣ на'шѡ ба'тинька, і познава'йтѣ його',
і мѣстичко пробіра'йтѣ гля його'.

Да нашо'-ж ти його', ма'тінко, пирима'нюйѣш: у те'бѣ до'чкі й сино'чки
[там єсть,

а в нас оди'н тату'синько тут був та й ти того' забра'ла.

Мий тату'синьку, мий гѡлу'бѡньку!

Мий тату'синьку, мий либе'дѡньку!

Мий тату'синьку, мий канаре'йку!

Мий тату'синьку, мий солове'їчку!

Чо'м-жи ти до ме'нѣ ни щибѣ'чиш, як щибита'в, як я було' приї'ду до
[те'бѣ?

Чи ти' на ме'нѣ россе'рдився, чи я тибѣ' розгнѣ'вила чим, що ти' до ме'нѣ
[і словѣчка ни промо'виш?

І прости'-ж мене', тату'синьку, і пѡми'луй мене', і пожа'луй мене'.

Мо'же я коли' на те'бѣ россе'рдила'сь, а мо'жѣ я коли' ни послу'хала тибѣ',
до прости'-ж мене', мий тату'синьку.

Забири'-ж і мене', тату'синьку, с собо'ю, щоб я' ни горюва'ла, щоб я ни
[страда'ла,

щоб я' по чужи'х хата'х ни ходи'ла щоб я' лю'дям дї'личка ни роби'ла.

І хазяїни' мѡї', гѡлуби си'зи, прилинїть дѡ ме'нѣ,

і пора'ттѣ (порадьте) мене', й і розва'жтѣ мене',

і да'йтѣ минї' наставле'нє, як минї' дї'ток воспита'ть.

Вѡни'-ж малю'сїнькі да й ни умі'ють дї'личка роби'ть, да ни умі'ють чу-
[жи'м лю'дям годи'ть;

да ї'х усї' пѡшиха'ють, да ї'х усї' ла'ють, —

да вѡни' ни умі'ють і ѡбѡрѡни'ця.

Ой загудїть, гѡлу'бѡнькі на осе'лї

да й ізбудїть мого' ба'тинька на постѣ'лї!

Ой загудїть, гѡлу'бѡнькі, на столї,

да й ізбудїть мого ба'тинька й у трунї!

(Як уже виносять тіло на двір і кладуть у труну:)

Ой загудїть, гѡлу'бѡнькі, на поро'зі

да розбудїть мого' ба'тинька у дале'кій доро'зі.

(Як підносять труну з тілом, щоб нести її:)

Ой пѡтиху'сїньку, ой пѡмалю'сїньку!

Щоб ви мого' ба'тинька ни струси'ли і ни заби'ли.

Ой якої'-ж ти, мий та'тѡчку, ха'ти забажа'в те'мнѡї да ниви'днѡї,
сму'тнѡї да нивисе'лѡї?

Да в їй-жи нима'йѣ й око'ничка да ниви'днѡ в її' правидно' со'ничка.

(Як опускають труну з тілом в яму:)

Ой пѡтиху'сїньку, ой пѡмалю'сїньку!

Да ни здвинїть мого' та'тонька, да ни впусьтїть його', да ни заби'йтѣ
[його'!

Ой тут-жи тѡбі', та'тѡчку, і те'мнѡ й і ниви'днѡ, сму'тнѡ й ниве'силѡ!

Над матір'ю.

Моя' й ма'тінкô, моя' й п'я'тінкô!

Нашо' ти мине' покида'йеш і кôму' ти мине' вруча'йеш?

І куда'-ж я пôйду' і тибе' ни найду'?

І ма'тінкô, і гôлу'бонькô!

І ма'тінкô, і покрôвонькô!

І ма'тінкô, і правдонькô!

І ма'тінкô, і пора'донькô!

Пора'дь-жи мине', і як мині' жить, і куди' голо'вôньку прихили'ть.

Хто-ж мине' пригôлу'бить, хто-ж мине' пожалі'йе, як ти мине' було' жалі'йеш?

Хто-ж мині' правдоньку ска'жê, як ти' було' ска'жиш?

Роступи'ся, сира' зе'млê, і прийми' мине', моя' ма'тінкô до се'бê.

І ни роступа'йêця зимля, і ни прийма'йê ма'тінка до се'бê,

І ни обзива'йêця, і ни оклика'йêця.

Чи мо'жê ти, моя' ма'тінкô, россе'рдилась, що ти дô ме'нê ни обзива'йêсся?

Чи я тибе' розгнôвила, чи я тибе' чим ôби'дила,

що ти' дô ме'нê ни обзиве'сся?

До прости'-ж мине', моя ма'тінкô, і пôми'луй мине',

і гôвôри' дô ме'нê т'ак, як коли'сь гôвôрила дô ме'нê і ни се'рдилась на
[ме'нê.

І мої' ді'точкі, стріча'йтê свôю' бабу'синьку,

і стріча'йтê її і познава'йтê її,

і мі'стичко г'ля є'ї прôбіра'йтê.

І молі'ть бо'га, і просі'ть бо'га,

щоб мине' туди' забра'ли.

Я-ж оста'лася одна' да ні'гдê мині' й голи'вонькі прихили'ть,

і ні' до кого мині' розмôвля'ть, і ні' до кого мині' розгôва'рôвать.

І ни цура'йтись мине', і ни чужа'йтись мине',

і забіра'йтê мине' до се'бê.

Я типе'р ни пôду'жаю ді'личка роби'ть.

І ні'кôму мине' пора'дить і розва'жить.

Куда' я ни пôйду' і своє'ї ма'тінкі ни найду'.

(Як опускають труну з тілом у яму.)

А прости' мине', моя' ма'тінкô, мо'жê я коли' тибе' ни пôслу'хала, або коли'
[россердилас'!) на те'бê, до прости' мине', моя' ма'тінкô.

Над маленьким синопком.

Мий синоп'чку, мий я'нголочок,

мий цвіто'чок неоціне'нний!

Як ти ра'нô зацві'в да ско'ро осипався!

Я тобо'ю ни навтіша'лася, я тобо'ю ни навкраша'лася,

я с тобо'ю но'чи ни досипа'ла да тибе' догляда'ла,

¹⁾ Тут с твердий звук очевидно під впливом наступного н.

А чого-ж ти ни схотів жити да чого-ж ти мине кідайеш?
Хто-ж тебе там так буде биригти, як я тебе тут биригла?
Да там-жи тобі те мнѐ, да там-жи тобі ниви днѐ,
да там-жи тобі тїснѐ, да там-жи тобі ни просто рѐ.
Ти-ж один оста'вся, як пальчикок.
І прости-ж ти мине, мий синочку: мо'же-ж я тебе чим обидила?
мо'же я тебе в горячѐму купа'ла? а мо'же я тебе тїснѐ спѐвива'ла?
Я-ж тебе тихе'нькѐ спѐвива'ла і тихе'нькѐ ди'хала на те бѐ,
шоби ти спа'в и шоб тебе ни рѐзбудити.
Де ти тилькі ни пѐвѐрухне'ся, до я чу'ю все,
і лиге'синькѐ на те бѐ ди'шу і тихе'синькѐ колишу тебе.
Ой чого ти ни схотів жити? Чим тобі, мѐя дити'но, ни вгоди'ла?
Чим я тобі ни вгоди'ла, мѐя дити'ночко, шо ти мине поки'нув?
Нї до кого минї типе'р розмѐвлять, нї с ким типе'р висили'ця минї:
пошла' од ме'нѐ мѐя розмѐва, пошла' мѐя радѐсьць.
Нї до кого розмѐвлять, нї до кого щибита'ть минї.
Мий синочку, мий мале'синькій, мий синочку, мий дрибне'синькій!
Хто-ж тебе там так буде догляда'ть, як я тебе догляда'ла
і ни'чинькі ни досипа'ла?
Я-ж ду'мала, шо ти ви'ростиш у ме'нѐ, до я тебе биригла'.
Як-би зна'ла, шо ти вмер'ш, до-б я тебе ни глядї'ла.
Проща'й, мий синочку, проща'й мий мале'синькій!
Коли-ж ти ни схотів жити, проща'й, мий малю'сїнькій синочок.

Над чоловіком.

Мий хазяїну, мий гѐлу'бчику!
На кого-ж ти мине поки'нув? Кѐму-ж ти мине вручи'в?
Забіра'й-жи дїточок іс собою, бо я їх ни подужаю воспита'ть.
Хто-ж мине будѐ жаловать, як ти, мине жалѐвѐв?
Хто-ж мине будѐ розважа'ть, як ти мине розважѐв?
Іс кїм я буду горе діли'ть, як ти діли'в?
Хто-ж минї риднїший і вірнїший, як ти був?
І розваж мине, і пора'дь мине, я'к минї жити і дїток воспита'ть.
Я-ж отко'ли до те бѐ гѐвѐрю, а ти-ж дѐ ме'нѐ і словечка ни прѐмовиш.
Ти-ж учѐра щибита'в, як соловеїчко,
і проси'в-жи ти мине, шоб я' от те бѐ і ни отхо'дила.
А типе'р отко'ли я щибичу, а ти дѐ ме'нѐ ни обизве'ся.
Чи-ж так розгнїви'всь на ме'нѐ, шо ти' дѐ ме'нѐ і ни оклика'йѐся, і ни
[обзива'йѐся.
Якїй-жи ти був учѐра горячїй, а типе'р якїй-жи ти холо'дний!
Ой уста'нь-жи, мий хазяїну, да пийди' на свий двир подиви'сь:
твий двир плачѐ, і коро'ва твоя' плачѐ,
і воли' риву'ть, і ко'ні иржу'ть,
і двир засмути'вся, і зажури'вся.

І яко'ї-жи ти ха'ти собі' забажа'в те'мнѡї да ниви'днѡї,
сму'тнѡї да нивисе'лѡї:

у те'бѣ-ж ви'дна, у те'бѣ-ж сві'тла,
і висе'ла, і просто'ра.

Да ѡбизви'ся-ж ти дѡ ме'нѣ хоть одно' слове'чкѡ,
бо ско'ро-ж тибѣ' понису'ть, до я є тобою' ни бу'ду гѡвѡри'ти.
Вже тѡбі' ха'ту встро'їли, і ско'ро тибѣ' в єї поло'жать,
і забирау'ть, і понису'ть, і мине' одну' поки'нуть.

Іє кім-жи я бу'ду розмѡвля'ть і до ко'го я бу'ду щибита'ть?

Ми є тобою' прожи'в¹⁾ де'сять год да ти-ж мине' і ни ла'яв ніко'ли.

А типе'р-жи я оста'лась бис те'бѣ, дак на ме'нѣ усї' будуть свари'ть і гудить,
шо я ни вмїю дїличка роби'ть і шо в ме'нѣ хазя'йство ни таке', як було',
Проща'й-жи, мий хазя'їну, проща'й навсїгда,

коли' ни схотї'в жить і мине' жалї'ть.

І мѡли' бо'га і проси' бо'га, щоб я ско'ро прилину'ла до те'бѣ,
бо я бис те'бѣ ни мѡгу'²⁾ жить.

І мѡї бра'тїкі, і мѡї кѡпачї',

і загорнї'ть і мине' з ним, бо я ни хо'чу сама' остава'цця:

минї' ниве'силѡ і су'мнѡ минї' биз йѡ'го,

і тїснѡ, і нипросто'рѡ.

І всї-ж мине' будуть пѡпиха'ть, і всї мине' будуть ла'ять.

І нїкѡму бу'дѣ за ме'нѣ заступнї'ця, і нїкѡму бу'дѣ мине' пожа'лѡвать.

Іще' раз прошу' тибѣ', мий хазя'їну, ві'рним сло'вом і низькі'м покло'ном:
пирикажи'-ж мѡїй ма'тїньці, шо ниха'й хоть ма'тїнка прилити'ть дѡ ме'нѣ

[і пора'дить, як на сві'ті жить,

я'к минї' свої'х дїток гѡдѡва'ть і я'к минї' їх воспита'ть.

Мѡї лю'дѡчки, мѡї гѡлу'бѡчки,

нашо' ви забра'ли да поне'сли мого' хазя'їна?

Нашо' ви мине' диржите' да нашо' ви мине' ни пуська'йѣтѣ до йѡ'го?

Я-ж хо'чу коло йѡ'го лижа'ть близе'синькѡ.

Пусьтї'ть мине', мѡї лю'дѡчки, пусьтї'ть мине', мѡї гѡлу'бѡчки!

Забїра'йтѣ д ме'нѣ мѡв' хазя'йствѡ і мѡї'х дїточок: минї' ни тре'ба.

Пусьтї'ть мине', пусьтї'ть мине', я поли'ну до йѡ'го, пусьтї'ть мине'!

Нашо' ви заси'пали мого' хазя'їна зимле'ю? Одда'йтѣ минї' йѡ'го! одда'йтѣ

Я собі' кра'щого ни найду', як вин у ме'нѣ був.

Примова

від більма і кров замовляти.

На Сигѡ'ньєскїй горї' стої'ть три конї', а на ко'нях три а'нголї. Оди'н
ворони'й, оди'н білий, а оди'н була'ний. Ворони'й кров замѡвля'йѣ, а бі'-
лий більмо' зганя'йѣ а була'ний бѡлі'зь зганя'йѣ.

¹⁾ Замість: Ти зо мною прожив.

²⁾ Колись у розмові Н. О. Шапаренкова сказала: „мѡгу“ се по-ру'ській, — тре'ба „мо'жу“.

Місцева легенда.

Про Телепня.

Се діялося мо'жѣ сто літ назад, а мо'жѣ ще й би'льшѣ.

Отд Крутуя'рѡвкі¹⁾ до Гандзиро'вщини²⁾ усе' ліси' були'. І Те'липинь³⁾ той зали'тий був лі'сѡм. І та'м були' льохі'. І типе'ричка як ви'змуця ко-па'ть то две'рі ви'днѡ. У Те'липині у льоха'х скрива'вся ота'ман (ка'ця, Макси'м) Те'липинь і ша'йка їхня тилипе'нники. А за Прилу'кѡю сім верст була' Густи'ня — там найгусьті'ший ліс був. У Густи'ні жили' мана'хі, а в Ла'дані ман'ашкі. А в Крутуя'рѡвці жив коза'к Крутоло'б, а в його дочка' була' Га'ндзя. І люби'ла вона' ни ота'мана, а дру'гого козака'. Вона' була' така' га'рна. Тоді' тилипе'нники її' ви'крали і дост'авили йѡму', а вин її' в льѡху' диржа'в, бѡ бѡя'вся, шоб вѡна' до ба'тька ни втикла'. А вѡна' так притво'рнѡ приве'рглася до йѡго, шо вин її' пуська'в саму' гуля'ть, а як ви'їде куди'сь, до замкне' її', — зна'чить, я'к дѡві'ривсь!

А Крутоло'б пича'лиця за дочко'ю. Прикли'кав її' любе'зного (того', кого' вѡна' коха'ла) і ка'жѣ йѡму', шо „шука'й“. А ще й ни зна'ли, шо там розбо'йники. Тоді' вин пошо'в, блуди'в, блуди'в і наткну'вся на в'ї. І вѡна' йѡму' сказа'ла: „Пѡступа'й сюди', бага'тѡ (гѡво'рить) тре'ба то'бі“. Вин прихо'дить. Йѡго' стрі'ли да хоті'ли заруба'ть йѡго'. А вин ка'жѣ: „Я пришо'в до вас, примі'ть мене', я хо'чу у ва'шу ша'йку“. Ну, як став вин там, дак вѡни' стріча'лися і гѡво'рили, сові'тѡвалися, як улизну'ть.

А в Густи'ні, як я'рмарок був, вона' про'сить ота'мана, шо, „возьми' й мене', і я прої'жджусь“. Вин согласи'вся і взяв її'. А вѡна' то'му' любе'з-нѡму ка'жѣ, шо „йди, збіра'й ша'йку салда'т“. І вин зобр'ав ви'йсько і на-грузи'в на двана'дцять маж (по-типе'ришньѡму: гарб). І покла'ли їх ору-жиних на ма'жах пидт ко'жами, і вѡни' приї'хали на я'рмарок у Густи'ню, на'чѣ с това'рями. А ота'ман із Га'ндзею йшо'в по лавк'ах, а той ра'нній любе'зний сліди'в їх. І тоді' Га'ндзя маха'ла ху'стѡчкѡю і впусти'ла, а вин (ота'ман) пода'в. Оце' був такі'й знак, шоб салда'ти зна'ли, хто ота'ман. А то'й дав сви'стѡм знать, і вѡни' йѡго' схвати'ли. Тоді' казни'ли йѡго'. А ви'йсько кі'нулось у Те'липинь і поби'ло тилипе'нників, а то'й жи-ни'вся на її'.

Казка.

Про Снігурѡчку.

Була' собі' Сьнігу'рѡчка. Дід і ба'ба зліпи'ли іс сьнігу зімо'ю. Посові'-тѡвались, шоб у їх утї'ха була'. Коха'ють її', люблять її', шоб росла'. І ви'росла вили'ка і га'рна. Тя'льки вѡна' в ха'ті ни ночѡва'ла ніко'ли. І вті'шалися не'ю і вкраша'лися. Пѡі'їшна вѡна' була' гля їх, пѡкі'ль со'-

¹⁾ Місцевість, що лежить за 1 верству від Гречаної Греблі.

²⁾ 4 верстві від Гречаної Греблі.

³⁾ Місцевість, що лежить за 2—3 верстві від Гречаної Греблі; вкрита могилами.

ничко ни пригріло. Сиди́ть наша Сьнігу́рочка і пла́чє. Пита́йє дідт та ба́ба: „Чого́ це ти, на́ша до́ничко, пла́чиш? Так на дво́рі га́рно, со́няшнє і те́плє,—ти-б по́бігла, по́гуля́ла“. Сьнігу́рочка пла́чє і нічо́го ни одві́ча́йє і отцува́йєця от со́ничка і й од око́ничка. „Чи ни бо́лна́ на́ша Сьнігу́рочка?“ ка́жє дід ба́бі. А ба́ба ка́жє: „Ось я вста́ну да й возму́ води́ці іє пе́чи, води́ці типле́нькє, да й увиллю́ води́ сяче́нє“. Уста́ла вѡна́ с пе́чи ху́ткє да ви́йняла с пе́чи лі́типличка да по́лїзла у по́гриб сято́ї води́. Ухо́дить у ха́ту стара́, коли—о бо́жє-ж мий!—Сьнігу́рочкі уже́ й полови́ни ним́айє! Шо це з не́ю зроби́лося?! Мирш́ій до є́ї і дава́й води́цю лить на є́ї: Сьнігу́рочка со́всє́м роспа́лась. Ба́ба кричи́ть на ді́да: Мирш́ій ді́ду!“ По́кіль дід ізліз іє печи, дак і Сьнігу́ркі ни ста́лє, тількі води́ця потикла́. Вѡна́, значить, уже́ сиді́ла і так та́ла. Оце сти́лкі.

Приказки.

Бриду́ть лі́та'.

Ви́орав наволо́ком, то воно́ й уреди́ло наро́ком.

І ни крапне́, і ни ця́тне'.

Того́ за пличі́ма ни носи́тимиш, чого́ вмі́тимиш.

Три́чи ди́вний чолові́к у житті́: наро́дївся—ди́вний, ожини́вся—ди́вний, уме́р—ди́вний.

Словничок.

‘Анголь *р.* Янгол. | На Сиго́ньськїй горі́ стої́ть три коні́, а на ко́нях три а́нголі (*з примови*).

Бага́тий *прикм.* Про день: я́сний, со́нячний. | Які́й-жи сього́дньї бага́тий дине́чок.

Бизза́конство (беззаконство) *р.* Беззаконня. | Бизза́конство те́пе́р.

Би́йний *прикм.* Буйний, дорідний (про зерно). | Така́ би́йна пше́ниця.

Бли́жший *прикм.* Ближчий.

Бо́лізь *р. ж.* Слабість, хвороба. | А була́ний кінь бо́лізь зганя́йє.

Бо́лни́й *прикм.* Слабий, хворий. | Чи ни бо́лна́ на́ша Сьнігу́рочка?

Бристи *д. нед.* Про час: іти, проходити. | Бриду́ть лі́та'.

Бу́ть *д. нед.* 1) Бу́ть на приго́ді *див.* Приго́да. Бу́ть у спо́рі *див.* Спир.

2) у формах минулого часу входить у склад зложеного присудка при присудковому йменні—дієприкметнику. | І Те́липинь той зали́тий був лісо́м. Ще за па́нщини при́гнани були́ литвини́.

3) у безпідметових зворотах прикметник у формі датива при інфінітиві „бу́ть“. | Тре́ба жить, щоб пи́рид бо́гом пра́вѡму бу́ть. Тре́ба розу́мнѡму бу́ть.

Ва́жший *прикм.* Ва́жчий.

Вдивля'цця ¹⁾ (-лятися) *д. нед.* — на ко'го. Уважно дивитися на кого.
Три'чи ди'вний чоловік у житті: народи'вся — ди'вний, ожи-
ни'вся — ди'вний, уме'р — ди'вний. (А що воно значить „див-
ний“?). Ди'вний то такі'й, що всі вдивля'юця на його.

Виби'ра'ть *д. нед.* Вибирати. | Як-би' вѡна' хоч узва'рю засплі'ш бра'ла,
а то виби'райѡ найкра'щии гру'ши.

Ви'гардить *д. док.* Виляяти поганими словами. | Ви'гардив мине' на
всі бо'кі.

Ви'жший *прикм.* Вищий.

Ви'мня *р. н.* Вим'я.

Вин, вона', вѡна' *займ.-реч.* Він, вона. До йо'го, на йо'го, на йѡму';
ж. ген. єї', її', єї'²⁾, не'ї; *дст.* їй; *акуз.* її', єї', на єї', на ню;
інстр. з не'ю; *льок.* на їй. | Приве'рглася до йо'го. А шо', ка'-
жиш, на йѡму' є? (на хлібові). Ни зна'ю їй (і єї'). Пойду' до єї'.
Ре'чи нима' в не'ї. Дав їй їсти. А вин єї' в'яже словами. А вин
її' в льѡху' диржа'в. Над'їяця на ню'. Сказа'в на єї' пага'не сло'во.
Вже тобі' ха'ту встро'їли і ско'ро тибє' в єї' поло'жуть. І! І вті-
ша'лися не'ю і вкраша'лися. А той жини'вся на їй²⁾.

Ви'сім *числ.* Вісім. *Інстр.* восьма'ми. Побі'г із восьма'ми хло'пцями.

Вись *р. ж.* = Ося.

Вино' *р.* Вино. | Да нароби' віна' й ме'ду і гирко'го пи'ва. II.

Ві'чний *прикм.* Вічний. | Ві'чня па'мнять.

Во'внять *д. нед.* Довго й повільно робити щось, вовтузитися, возитися. |
Як почала' во'внять, як почала'!

Водя'нка *р.* Хвороба Hydrops. | Водя'нка на се'рці набі'гла.

Во'зьдя (гво(і)здя) *р. н.* Цвяхи. | Кѡмарє'ві тру'нѡчку збудѡва'ли, сре'бра-
ним во'зьдям окѡва'ли. II.

Во'ле *р.* Воло. | У єї' таке' во'ле.

Вона', вѡна' *займ.-реч., див.* Він.

Вори'тниця (ворітниця) *р.* Малі ворота. | Зачини' вори'тницю.

Вошколу'пиця (-питися) *д. нед.* Ськатися. | Вошколу'пиця із доч-
ко'ю своє'ю.

Встро'їть *д. док.* Збудувати, влаштувати. | Вже тобі' ха'ту встро'їли
і ско'ро тибє' в єї' поло'жуть. Г.

Втули'ть *д. док.* — жа'жду. Заспокоїти, вгамувати спрагу. | Я ни
втулю' жа'жди ча'йѡм.

В'ю'жиця (-житися) *д. нед.* На до'щ в'ю'жиця. Хмари, вітер, на дощ
береться. | Я вже вчо'ра ба'чила, шо на дощ в'ю'жиця.

В'ю'жний *прикм.* Завірюшливий, сніговійний. | Отака' й буде в'ю'жна
зіма'.

¹⁾ У швидшій мові часто чути вдивляця, граця. На чільному місці подаю
тут, як і далі, ту форму, яку чути в повільнішій мові.

²⁾ Форми *ген.-акуз.* єї' чути переважно в устах старшого покоління.

В'яза́ть *д. нед.* — словами. Неволити до чого частими нагадуваннями, докорами. | А вин є́й в'я́же слова́ми.

Га́рячє *присл.* Гаряче. | Га́рячє коло пе́чи.

Гівна́зія *р.* Гімназія.

Голи́вка *р.* Голівка в дитини. *Див.* Голо́вка.

Голо́вка *р.* Голівка капусти, часнику то-що. (На моє запитання, чи можна однаково казати „голивка“ і „головка“ Н. О. Шапаренкова відповіла:) Та хіба́ се одно́? „Голи́вка“ в дитини, а „голо́вка“ капу́сти, „голо́вка“ часнику.

Гряд *р.* Град.

Гуро́к *р.* Огірок.

Гля́ *прійм.* Для. | Пòтїшна вòна́ була́ Гля́ їх.

Гу́дзик *р.* Гудзик з овечої шкурки. | Гу́дзик — ш шку́ркі ове́чдї, се старі́нне, а те́пе́р є пу́гвиці.

Д *прійм.* 1) Скорочене „од“ = від. | Забіра́йте́ д ме́нє мо́в ха́зяї́ство і мо́їх дї́точок: ми́нї́ ни тре́ба. Г.

2) К, до. | Вòни́ д Роздву́ і д Вили́кодню са́ло со́лять. (Кажу́ть і „к“).

Да *спол.* Та, і. | Йо́го́ стрі́ли да хоті́ли заруба́ть його́. Уста́ла вòна́ с пе́чи ху́ткò да ви́йняла с пе́чи лї́типличка, да пòлї́зла у по́гриб сятòї води́.

Дак *спол.* Так, то. | Я пита́ю: „Дак ви чо́го́ при́йшли́?“ А типе́р-жи я оста́лась бис те́би, дак на ме́нє усе́́ бу́дуть свари́ть і гу́дить, шо́ я ни вмі́ю дї́личка роби́ть. Г.

Дать *д. док.* — толк *див.* Толк.

Двир *р.* Двір. По дво́рях. | Бі́гають по дво́рях.

Дві *числ. у сполученні з ген. мн. речівників жі́н. роду.* Дві дівча́ток.

Джгурну́ть *д. док.* Чкурнуть | Корòва джгурну́ла у ливаду.

Ди́вний *прикм.* Такий, що ува́гу на себе бере. | Три́чи ди́вний чоло́вік у житті́: наро́дївся — ди́вний, ожини́вся — ди́вний, уме́р — ди́вний. (А що воно значить „ди́вний“?) Ди́вний то такі́й, шо́ всі вдивля́юця на йо́го.

Дине́чок (дене́чок) *р. здр. від „день“.* | Які́й-жи сьòго́днї ба́гатий дине́чок.

До *спол.* То. | Мо́жє́ я коли́ тибє́́ ни пòслу́хала або́ коли́ россе́рдилас на те́бє́, до прости́ ми́не́ мо́я ма́тї́нкò. Г. Як-би́ зна́ла, шо́ ти вме́рєш, до-б я́ тибє́́ ни гляді́ла. Г. (кажу́ть і то).

Дові́риця (-ритися) *д. док.* Дійняти кому́ віри, зві́ритися на ко́го. | А вòна́́ так притво́рнò приве́рглася до йо́го, шо́ вин її́ пуська́в са́му́ гуля́ть, а як ви́їде́ куди́сь, до замкне́́ її́ — зна́чить, я́к до́ві́ривсь!

Доль́жно́ *вставне слово.* Мабуть. | Доль́жно́ у Васи́ля́ є́.

Дòмі́ста *присл.* Докупи. | Вòно́́ зміша́ло-б усе́́ до́міста.

Доро́гий *прикм.* Цінний (про людину). | Доро́гий чолові́к.

Дрімни'вий Дрімливий. | Одна кві'тка сонли'вая, дру'га кві'тка дрім-
ни'вая. *П.*

Дубро'ва *р.* Діброва. | Як полёті'в ко́маричок... в зеле'ну' дубро'ву *П.*
Дуже'нько́ *присл.* Дуже, сильно. | Тоді' забулі'в уже дуже'нько́.

Ду'жший *прикм.* Дужчий.

Дух *р.* — ута'їть *див.* Ута'їть.

Жа'жда *р.* Спрага. | Я ни втулю' жа'жди ча'йєм.

Жерсть *р. жс.* Бляха.

Жини'ця *д.* — на кім. Женитися з ким. | А той жини'вся на їй.

Жу'мрать *д. нед.* Жувати. | Одно' жу'мрайє, одно' жу'мрайє.

Забіра'ть *д. нед.* Забирати. | Забіра'й-жи ді'точок іс собо'ю, бо я їх ни
поду'жаю воспита'ть. *Г.*

Забо'їстий *прикм.* Сніжний (про зиму). | Забо'їста зіма' була'.

Забулі'ть *д. док.* Заслабнути. | Тоді' забулі'в уже' дуже'нько́.

Заварю'ха *р.* Завірюха.

Зави'кнуть *д. док.* Звикнути. | Чи вѐно' вже так зави'кло чи шо?

Зали'тий *дприкм.* Густо вкритий. | І Те'липинь той зали'тий був лі'сѐм.

За'літкі (залітки) *р.* У за'літкі оддаты. Віддати на випас на все
літо. | Оддав скоти'ну у за'літкі.

Зальну'ця (-нутися) *д. док.* Залитися. | Сльози'ма-б зальну'лась. *П.*

Замику'лицця (-литися) *д. док.* Збентежитися. | Замику'лилась, ни-
чо'го ни ка'жє.

Замію'сять *д. док.* Присвоїти собі щось шахрайством. | Замію'сила
книжку.

Заспли'ш і засплі'ш. *присл.* Заспіль, не вибираючи, не на вибір. |
Як-би' вѐна' хоч узва'рю засплі'ш брала', а то вибіра'йє най-
кра'щии гру'ши. Заспли'ш продає'. (А що таке „заспли'ш“? — Не
дає' вибіра'ти). (Форма „заспли'ш“ записана з уст Н. О. Шапа-
ренкової, а форма „засплі'ш“ з уст дочки У. Хв. Шапаренкової).

Зве'ргнуть *д. док.* Скинуть. | Як зве'ргли царя'.

Застуди'ть *д. док.* Застуди'ло. Продуло. | Застуди'ло оце' бик (=бік).

Здвинуть *д. док.* Здвигнути, зрушити. | Да ни здвині'ть мого' та'тонька,
да ни впусьті'ть його' да ни заби'йтє його'. *Г.*

Зді'йкаця (здійкатися) *д. док.* Трапитися. | Зді'йкалось щось із ни'м.

Зіма *р.* Зима. | Забо'їста зіма' була'.

Зімо'ю *присл.* Взимку. | Дід и ба'ба зліпи'ли Сьнігу'рѐчку іс сьні'гу зімо'ю.

Зузу'лька *р.* Зозулька.

Їстовни'й *прикм.* Що багато їсть. | Їстовни' люди.

Їхній *займ.-прикм.* Їх із значінням приналежності. | У Те'липині у льо-
ха'х скрива'вся ота'ман (ка'ця, Макси'м) Те'липинь і ша'йка
їхня тилипе'нники.

К *прийм., див.* Д2.

Казни'ть *д. док.* Скарати на смерть. | А той дав сви'стѐм знать і вѐни'
його' схвати'ли, тоді' казни'ли його'.

Калю'га *р.* Калюжа. | Да воли'-ж мої недугі да ви'визіть мене' с калю'гі. *П.*

125-101

Кваси́лька *р.* Квасо́лька.

Кле́вота' *р.* Наклеп.

Кобза́цця і ковза́цця *д. нед.* Ковзатися.

Компа́нія *р.* Компанія. Компа́нію подди́ржа'ть. У товари́стві не відста́вати від інших, робити те, що й інші роблять. | Я сам ни п'ю, а як п'ють, то і я' п'ю: люблю́ компа́нію подди́ржа'ть.

Крей *прийм.* Край. | Крей би́того шля́ху захо́вали. *П.*

Крі́пкій *прикм.* Міцний.

Кро́вать *р. ж.* Ліжко. | На кро́ваті.

Кружні́ш *присл.* Не коротшою дорогою, а довшою, в об'їзд. | Се вже бу́де кружні́ш че́рєс Сули́мовку ї́хатъ.

Круте́ник *р.* Крутень, скручений віхоть соломі.

Кузе́нний *прикм. від речівника „кузня“.* | Кузе́нний дим (= дим з ди-маря, що в кузні).

Куши́н *р.* Дзбан.

Ла́вка *р.* Крамниця. | А ота́ман із Га́ндзе́ю йшов по лавка́х, а той ра́н-ній любе́зний сліди́в їх.

Ла́нна *р.* Лямпа. | Дві ла́нні.

Ле́жко *р.* Ліжко. | Мо́я-ж ма́тінка на ле́жку ле́жи'ть. *П.*

Ле́татъ *д. нед.* 1) Літати. | Кажан — той, що ле́тайє. 2) Дуже швидко бігти. | Ле́тайє, як той чорт. 3) Роздобувати, з трудом щось здо-бувати. | А ви ду́майєте́, ни майє́? Вона́ ле́тайє, ле́тайє, до й на́ле́тайє со́бі'.

Ломи́ти *д. нед.* Ломню́, ло́миш, ло́мнять.

Ло́хнутъ *д. нед.* Побиватися, біdkатися за ким, чим. | А вона́ ло́хне́.

Любе́зний *прикм.* Коханий, коханок. | Прикли́кав її́ любе́зного (того́, кого́ вона́ коха́ла) і ка́жє йо́му', що „шука́й“.

Лю́дѣчки (людочки) *р.* Людоньки, *здр. від „люди“.* | Мо́ї лю́дѣчки мо́ї і́блу'бѣчки. *Г.*

Мабі́ть *вставне слово.* Мабуть.

Ма́ти *р. ж.* Акуз. ма́тюр; *інстр.* ма́тюро́ю. | Я ма́тюр мо́ю' люблю́, то даю́. Ти-б попе́рѣд навчи́лася ма́тюро́ю бу́ть.

Мику́лицця *д. неп.* М'ятися, не зважуватися щось казати. | Я пита́ю: „Дак ви чо́го' при́йшли?“ ни ка́жє — мику́лиця, мику́лиця.

Мич *р. ч.* Меч. | Мий мич. Мѣчо́м.

Моло́дяж *р. ж.* Молодь. | На́шої моло́дяжи. На́ший моло́дяжі.

Моло́ча *р.* Молоття. | Молоча йде.

Му́чинька *р.* Мука, мучення. | Така́ доса́да, така́ му́чинька.

На *прийм.* І. з акуз. 1) При дієсловах значіння „грати“. | Бри́нькайи на стру́ни. 2) Вдивля́цця на ко́го, свари́ть на ко́го *див.* Вдивля́цця, свари́ть. *П. з лок.* 1) На означення мети на́пряму, у якому відбува́ється певна чинні́сть. | Во́дянка на се́рці набі́гла. І покла́ли їх ору́жиних на ма́жах підт ко́жами. 2) Жи́ни'цця на кім *див.* Жи́ни'цця.

- Навсїгда' *присл.* Назавжди. | Проща'й-жи, мий хазя'їну, проща'й на всїгда' *Г.*
- Навкраша'цця (-шатися) *д. док.* Намилуватися, натішитися тим, хто є окрасою, хто вкрашає собою. | Я тобо'ю ни навтіша'лася, я тобо'ю ни навкраша'лася. *Г.*
- Нагрузи'ть *д. док.* Навантажити. | І вин зобра'в ви'йсько і нагрузи'в на двана'тцять маж.
- Найкращ'їший *прикм.* Найкращий. | Са'мий найкращ'їший вибрала собі'.
- Нале'тат' *д. док.* 1) Роздобути, з трудом щось здобути. | А ви ду'майете, ни майе? Вона' ле'тайе, ле'тайе, до й нале'тайе собі'. 2) Набігати. | Нале'тала собі' дити'ну.
- Насору'жний *прикм.* Осоружний, остогидлий. | Насору'жни лю'ди.
- Ни(є)грамоти'шний *прикм.* Невдалий. | Ниграмоти'шна смита'на. Неграмоти'шний борщ.
- Ниобпте'саний (нео(б)тесаний) *прикм.* Простацький, некультурний. | Кажуть „царюва'ть“, а ниобпте'сани кажуть „царувать“.
- Ниод'їжний (неодіжний) *прикм.* Бідний на одежу.
- Ниоціне'нний (неоцінений) *прикм.* Що йому ціни немає, дуже дорогий. | Мий сино'чку, мий я'нголочок, мий цвіто'чок ниоціне'нний.
- Обиздрі'ть *д. док.* Обиздріти, побачити. Її й ни обиздриш. Її ніколи й ніде й не побачиш; її ніколи й до'ма не заста'неш.
- Обо'їє *числ. в застосуванні до слова „очі“.* | Ослїп на обо'їє очі.
- Одвіча'ть *д. нед.* Відповідати. | Сьнігу'рѣчка пла'че і нічо'го ни одвіча'їє.
- Один, одна *числ. у значінні займ.* Сам, сама. | І мине' одну' покінуть. (кажуть і сам, сама).
- Од'їжний *прикм.* Гарно, багато одягнений. | Ну й од'їжна!
- Одно *присл.* Тільки, не перестаючи. | Одно' жу'мрайе, одно' жу'мрайе. *Див. Сло'во.*
- Окушо'рка *р.* Акушерка.
- О'прят *р.* Порядок, лад, чистота. | Нима' там в саду о'пряту, то'лку-ж йѡму' ни да'но.
- Ору'жиний (ору'жений) *дприкм.* Озброєний. | І покла'ли їх ору'жиних на ма'жах пидт ко'жами.
- О'ся *р.* Вісь. О'сі, з о'сію. *Див. Вись.*
- Пага'ний *прикм.* Поганий.
- Пазови'тий *прикм.* Пильний, запопадливий, до роботи охочий. | Ді'ти є такі' пазови'ти, шо ро'блять, ни розгляда'юця.
- Па'мнять *р. ж.* Пам'ять.
- Пита'ть *д. нед., — чого'.* Питати, де що є. | Наїхали купці старовіри да пита'ють кѡмаре'вої моги'ли. *П.*
- Питкі'п'ята (підкіп'ята) *р.* Курчата, що вилушилися, коли вже копи на полі. | Такі' нису'щи, як питкі'п'ята.

Плече́ *р.* Із-за плеча́ кі́дате́. Кидати замахнувшись. | Так із-за плеча́ кі́дай (ломаку).

По́вод *р.* З яко́го по́воду? З якої́ речи? | З яко́го по́воду бу́ду ї́й ро́би́ть? шо́ вона́ ми́ні?

Повисоха́ть *д. док.* Повисихати. | Повисоха́ло все на горо́ді.

По́гриб (погри́б) *р.* Льох. | Пóлї́зла у по́гриб сято́ї води́.

Подди́ржа́ть (піддєржати) *д. док.* Конпа́нію подди́ржа́ть *див.* Конпа́нія.

По́йти *д. док.* — чо́го. Піти́ принєсти чо́го, піти́ по що́. | Ма́мò, я за́раз ви́ле́й по́йду́ (по ви́ла). По́йду́ я со́ли. По́йди́ ко́ржиків. По́йти́ по́топтом *див.* По́топтом.

По́ли́й і по́линь *р. ч.* Вода́ під тонким шаром сні́гу або льоду, що повстала від розталого сні́гу або льоду. | По́ли́й на рі́цці, ни́йди́, бо вгру́зниш. По́линь — роста́лина пит сьні́гом, а як сту́пить, до впаде́ нога́. Рі́чка взяла́сь по́лине́м.

По-ли́то́вськїй *присл.* По-білоруськи. | Ї́х ді́д да́к той по-ли́то́вськїй іще́ говори́в.

Пóлї́зти *д. док.* — чо́го. Полі́зти по що́. | Пóлї́зла у по́гриб сято́ї води́.

Пóлòвни́ці *р.* Полуниці.

Поло́жи́ть *д. док.* Покласти. | Вже́ то́бі́ ха́ту встро́їли і ско́ро тебе́ в є́ї поло́жать. *Г.*

Пользови́тий *прикм.* Помі́чний (для здоро́в'я). | Воно́ (лі́ки) ду́жє́, пользови́тє од груде́й.

Помі́ткї́й *прикм.* Спостережли́вий. | Се помі́тка́ дї́вчина, вона́ поба́чить.

Пóмалю́сїньку *присл.* Помалесеньку. | Ой потиху́сїньку, ой пóмалю́сїньку, шо́б ви мого́ ба́тинька ни струси́ли й ни заби́ли. *Г.*

По́пе́рє́д *присл.* Попереду, перше, спершу. | Ти-б по́пе́рє́д навчи́лася ма́тюро́ю бу́ть.

По-по́льськїй *присл.* По польськи. | По-по́льськїй ви га́рнò вмі́єте́.

Пору́га́ннячко *р. здр. від „пору́гання“.* Наруга. | От чужо́го пору́га́ннячка се́рдє́нько щє́ми́ть. *П.*

По-ру́ськїй *присл.* По-російськи. | „Мòгу“ се по-ру́ськїй, тре́ба „мо́жу“.

Посві́т *р.* Ловіння риби й раків уночі́ з світлом (запалюють скручений віхоть со́ломи й сві́тять над водою, так що у воді́ видно рибу. | Пошо́в на посві́т на ці́лу нич.

Послі́док *р.* До послі́дка. До краю, все. | До послі́дка забрав.

Посо́ві́то́вацця (-туватися) *д. док.* Пора́дитися й постано́вити. | Посо́ві́то́вались, шо́б у їх уті́ха була́.

Потайни́й *прикм.* Про собаку: що́ нишком шко́ду зроби́ть (вкуси́ть, оде́жу порве́, то-що). |

Потиху́сїньку *присл.* Потихесеньку. | Ой потиху́сїньку, ой пóмалю́сїньку, шо́б ви мого́ ба́тинька ни струси́ли й ни заби́ли. *Г.*

По́топтом *присл.* — по́йти 1) Сильно́ потоптати. | Ви́жини їх (ко́ні), а то по́топтом пи́йдуть. 2) Почати́ зну́щатися. | По́жини́лись, жи́ли́ ничо́го, жалі́в, а то і пошо́в по́топтом.

- Пôхурту'нитъ (пофортунити) *д. док.* Пощастити. | Пôхурту'нило тôби
Див. Пошанди'битъ.
- Пошанди'битъ *д. док.* = Пôхурту'нитъ. | Пошанди'било.
- Прав'ий *прикм.* Той, що не має провини, не має гріха, невинний. | Тре'ба
житъ, шоби пирид бо'гом правôму быть.
- Приве'ргтися *д. док.* — до ко'го. Привернутися, прив'язатися до ко
го. | А вона' так притво'рнô приве'рглася до йо'го, що вин її
пуська'в саму' гулять.
- Приго'да *р.* Нещасливий випадок. Буть на приго'дї. Про дівчину
бути вагітній. | Дївчина на приго'дї була', а як приго'да ста
лась (як родила), то втопи'лась.
- При(й)ти' *д. док.* Пришо'в, прийшо'в. | Я пришо'в до вас. Прий
шо'в у то'лк (*див.* Толк).
- При(й)ня'ть *д. док., імн.* примі'ть. | Примі'ть мене', я хочу у ва'шу
ша'йку.
- Пробіра'ть *д. нед.* — мі'стичко. Приготовити місце. | І стріча'йтє
нашо' ба'тинька, і познава'йтє його', і мі'стичко пробіра'йтє г'ля
йо'го. *Г.*
- Притво'рнô *присл.* Удавано, неширо. | А вôна' так притво'рнô приве'р
глася до йо'го, що вин її пуська'в саму' гулять.
- Прокотѣнтôва'ть (проконтентувати) *д. док.* Прогодувати. | Чим всѣх
прокотѣнтôва'ть?
- Пу'гвиця *р.* Гудзик (відмінно від г'удзика, що з шкурки овечої). |
Гудзик ш шку'ркі овечôї, се стариннѣ, а тѣпер в пу'гвиці.
- Пусни'й *прикм.* Пісний.
- Пуська'ть *д. нед.* Пускати. | Да нашо' ви мене' ни пуська'йтє до йо'го? *Г.*
- Ра'нній *прикм.* Давніший, попередній. | А ота'ман із Га'ндаѣю йшо'в по
лавка'х, а той ра'нній любе'зний слѣди'в їх.
- Раннї'й, раннї'шѣ, ра'ншѣ *присл.* Раніше; давніше. | Раннї'й ни було',
як тѣпер. Ра'ншѣ встану, до зроблю' (і раннї'шѣ вста'ну).
- Ре'минь *р. ч.* Ремінь (один ремінь, шматок ременю). *Див.* Ре'минь.
- Ре'минь *р. ч.* Ремінь (шкура), реміння.
- Риліго'зний *прикм.* Релігійний.
- Річ *р.* Мова; дар слова. Ре'чи нима в не'ї. Не вмѣ говорити; втратила
мову, перестала говорити.
- Розгôва'рôвать (розговорювати) *д. нед.* Говорити, розмовляти. | Нї' до
кого минї' розмôвлять, нї' до кого минї' розгôва'рôвать *Г.*
- Розгôво'р *р.* Розмова. (*Див.* фразу коло слова Руси'ть).
- Розьдя'ний *прикм.* Різдяний.
- Роста'лина *р.* Таловина, місце, де сніг розтанув. | Поли'й — роста'лина
пит снѣгом, а як ступи'ть, до впаде' нога'.
- Руля' *р. ж.* Рілля. | Да лу'че-ж руля' ра'нняя да й анїж та'я пи'зняя. *П.*
- Руси'ть *д. нед.* Говорячи не по-російськи, закидати російськими словами
або російською вимовою. | Я зро'ду не зна'ла ру'ськôї мо'ви і в роз
гôво'рі не люблю' русить.

Рутя'ний *прикм.* З руті. | Рутя'ний віночок.

Сальда'т і салда'т *р.*

Са'мий займ.-*прикм.* при *прикм.* найвищого ступеня. | Са'мий найкращіший вибрала собі'. Са'мий найкращий був мині' вин.

Свари'ть *д. нед.* — на ко'го. Лаяти кого. | А тиге'р-жи я оста'лась бис те'бѣ, дак на ме'нѣ усї' будуть сварит'ь і гудить, шо я ни вмію дїличка робит'ь. *Г.*

Сей, ся, се і цей, ця, це *займ.-прикм.* Сього', цього'; сьѡму'; *ж.* сїї', сїє'ї; се'ю і сїе'ю.

Сїм *числ., інстр.* сїма', сими'. | Пѡбі'г іє сїма' (і сими') хлопцями.

Сїноко'є *р.* Сїножать. | Сїно нѣ жне'ця, а ко'сиця, то нѣ „сїножа'ть“, а „сїноко'є“; „сїножа'ть“ то якісь дурни' люди ви'гадали таке' сло'во.

Скло *р.* С(ш)кло.

Скля'ний *прикм.* С(ш)кляний.

Скорб *р. ч.* Сум. | Смі'те'сь, а з оче'й вам вили'кій скорб іде'.

Скорі'й і скорі'шѣ *присл.* Вищий ступінь від *присл.* „скоро“.

Скрива'цця (-ватися) *д. нед.* Переховуватися. | У Те'липні у льоха'х скрива'вся ота'ман (ка'ця Макси'м) Те'липинь.

Скупѡва'ть *д. нед.* Скупувати, бути скупому. | Скупу'є стари'й.

Сліди'ть *д. нед.* — кого'. Стежити за ким. | А ота'ман із Га'ндзею йшов по лавка'х, а той ра'нній любе'зний слідив їх.

Сло'во *р.* Одно' сло'во = Одно' *присл.* ' Се-ж вона' одно' сло'во на'дт кни'гѡю.

Сові'тѡвацця (-туватися) *д. нед.* Радитися. | Сові'тѡвались, як улизну'ть.

Сѡве'їм *присл.* Зовсім. | Сьнігу'рочка сѡве'їм роспа'лась.

Согласи'цця (-ситися) *д. док.* Згодитися. | „Возьми' й мине', і я' про-їжджусь“ (каже вона). Вин согласи'вся, взяв її'.

Сочини'цця *д. док.* Зчинитися. | Ой шо-ж тут за крик сочини'вся, шо кѡма'р увосѣни' ожѣни'вся. *П.*

Спаси'бі. Мала' спаси'бі. Мало користи. | Е, с цього' про'са мала' спаси'бі.

Спир (спір) *р.* Сварка, лайка. Буть у спорі. Бути в сварці. | Стари'й у спо'рі був, то й ни сказав.

Сребро' *р.* Срібло.

Сре'браний *прикм.* Срібний. | Кѡмаре'ві тру'нѡчку збудѡва'ли, сре'бра-ним во'зьям окѡва'ли. *П.*

Статьнїй (статній) *прикм.* Гарної постати. | Статьня' жи'нка, — по-стать же у неї яка'!

Сход. До сѡд со'нця. До схід сонця.

Сьтьѡнджка і сьцьѡнджка *р.* Стьожка, стрічка.

Сяти'й *прикм.* Святий. | Пѡлїзла у по'гриб сято'ї води'.

Та *займ.-прикм. ж., ген.* тиї', тие'ї і тує'ї.

Та'їть *д. нед.* Танути. | Вѡна' (Снігурочка), зна'чить, уже сидї'ла і так та'їла.

- Типе́ричка *присл.* *здр. від „тепер“.* І типе́ричка як ви́змуця копа́ть, то две́рі ви́днѡ.
- Тли́ть *д. нед.* Відгодовувати, тучити. | Вона́ його́ тли́ть і тли́ть, як того́ кабана́.
- Толк *р.* 1) Лад, порядок. Толк да́ть. Упорядкувати, лад зробити. | Нима́ там в саду́ о́пряту, то́лку йѡму́ ни да́но. 2) Прийшо́в у то́лк. Спало на думку. | Йѡму́ прийшо́в у толк.
- Тро́йѣ (тров) *числ., інстр.* тро́йма́. | Тро́йма́ бичка́ми ора́в.
- Укмі́тити *д. док.* Помітити, наглянути. | Ото́ і я укмі́тила до́брѣ, як би́ли.
- Улизну́ть *д. док.* Вимкнутися, втекти крадькома. | Со́віто́вались, як ули́зну́ть.
- У́лиця *р.* Вулиця.
- У́си *р. мн.* Вуса. | Ни майѣ усе́й. В уса́х.
- Уп'я́ть *присл.* Знов. | Те́пе́р пої́хав уп'я́ть ри́бку лови́ть.
- Ута́їть *д. док.* — дух. Вмерти. | Ута́їв дух.
- Хва́дра *р.* Квадра (місяця). | Пе́рва хва́дра мі́сяця.
- Хібі́т *р.* Хист, кебета. | Ма́йѣ хібі́т.
- Цей, ця, це *займ-прикм.* = Сей, ся, се.
- Ці́кавий *прикм.* Бідовий. | Ці́кава жи́нка!
- Ця́пну́ть *д. док.* Про молоко́: ледве капнути з дійки, як придушити її. | У́же́ й ни ця́пне́ в корови.
- Ця́тну́ть *д. док.* Капнути. | І ни ця́тне́ і ни капне́ (дошу все нема).
- Части́дні *присл.* Часто. | Части́дні дощ іде́.
- Чи́сьтю́сінькій *прикм.* Чистісінький.
- Ша́йка *р.* Банда, ватага. | Примі́ть ми́не́, я хо́чу у ва́шу ша́йку. Йди, збіра́й ша́йку салда́т.
- Шо́ і що́ *займ.-реч.* Я кажу́ „шо“, а ях хто́ россе́рди́ця, то ка́же „що́ ти ка́жеш“?
- Я́щорка і я́щурка *р.* Ящірка.

Подані нижче примови записав 1919 року учитель с. Попівки (див. вище на стор. 5) Сава Гурович Нагайський з уст 50-літньої неписьменної жінки Параськи Купрієнкової, що живе в Гречаній Греблі, а сама родом з села Тернавщини (верстов з 12 на північ від Гречаної Греблі).

Примова

од пристрі́ту людині.

(Тричі проказати „Отче наш“).

Первим разом святим часом рабу божому (імення).

Пристрі́т-пристрі́чище, уро́кі-врочи́ще, чоло́вічий, жоно́чий, парубо́чий, діво́чий, хлоп'я́чий, дівча́чий, удове́ський, моско́вський, полу́денний, но́чний, полуно́чний, утря́ний і ве́чірній, подума́ний, погада́ний, ві́тром

підвіяний, водою підпливаний. Текла річка водяная із востока до запада. Через тую річку золотая гребля, калиновий міст. Де святая тройца про-світила, там божа мати походила, духом святим воду освятила, а я її і господа бога у помоч просила, щоб вона мені у помочі прислужила, раба божого (імення) оздоровила. А вона йшла через золотую греблю, через калиновий міст, золотим ціпком підпиралася, шовковим платком за-в'язалася, святим хрестом охрещалася і святою водою обмивалася, із го-сподом богом стрічалася, господа бога питалася, куди йти на помоч до раба божого (імення), щоб тому у помочі стати, підвій і пристріт визи-вати, чоловічий, жоночий, удовський, московський, парубочий, дівочий, хлопчачий, дівчачий, гадячий, їжачий, звірячий, зміячий, денний, полу-денний, ночний, полуночний, утряний, вечірній, буде вітряний, буде і вихрянний, буде навітний, буде насилний, буде костяний, буде кров'я-ний, хоч із огню, хоч із вітру, хоть із зазору, із прозору, із зависти, із ненависти, із боязности. Тут тобі не стояти, тут тобі не бувати, жов-тої кости не ламати, червоної крові не розбивати (розливати? *О. К.*) і внутрі парусів не розпускати. Я тебе викликаю, я тебе визиваю із го-лови, із очей, із плечей, із костей, із зубей, із грудей, із ручок, із пу-чок, із нгтів, із ликтів, із 77 суставів хоч з великого, хоч з малого маслака. Тут тобі не стояти, тут тобі не бувати, жовтої кости не ламати, червоної крові не розбивати і внутрі парусів не розпускати. Я тебе зси-лаю на очерета, на болота, на сухий ліса, на глухий шляхи та на мнякії моря, де грім не гримить, де дерево не шумить, де місяць не світить, де вітер не віє, де сонце не гріє, де люде не ходять, де в дзвони не дзво-нять, де праведне сонце не сходить, де людський глас не зиходить, де пітух не піє, де птиця не залітає, де козак конем не грає, дівка косою не має, — там твоє місто, там тобі єсть, де посісти, там тобі є, що колоти, там тобі є, що пороти, там тобі єсть, де постати, там тобі є, що ламати, там тобі є, де й паруси пускати. Господи, мати божа, пресвятая тройца, пречистая богородиця, святий спасителю, святий Миколаю, божий угод-нику, скорий помошнику, услиш мою молитву і стань у помочі рабу божому (імення). Тоді будеш ти боліти, як будуть живі з мертвими го-ворити.

Од перепною скотині.

(Тричі проказати „Отче наш“).

Ішла дівка і несла відра. Пасла дівка рябу корову на полянській траві, напувала на йорданській воді. Вона пасла й напувала, на помоч господа бога призивала, щоб скотина обгодову, перепною не брала, на серці кров не облягала. Їж траву й хліб, не об'їдайся, а тою водицею не обпивайся, червоної гарячої крові не набірайся. Де стой, там пий, де стань, там і ляж. Маковій день на весь день. Дівка Уляна¹⁾ з моря воду брала, рябу (чи яку иншу) скотину напувала, весь скорб, весь потомок ізобрала,

¹⁾ Веселка.

щоб скотина перепою й обгодову не брала, на серці кров не облягала (Уривок цей тричі проказати).

Поки скотина травці наїється і водиці нап'ється, гарячая кров розведеться. Господи, святий спасителю і святий Миколай, свята богородице, станьте у допоміж риб'ї (чи якій иншій) скотині. Од духа святого, бога милостивого, місяця ясного, сонця праведного, від ясних зір, від моїх слів, перед господом стоючи, господу богу молитву сотворяючи, в поміж господи бога призиваючи і її тихій кости подихаючи. Я з духом, а господь з поміжю. Не я подихаю, поміж тобі посилаю, а сам Сус Христос подихає і поміж тобі посилає, народженій риб'ї скотині. Тоді будеш ти боліти, в голову бити, кости крестити, коли будуть мертви з живими говорити. Нельзя мертвим з живими говорити, так тобі до віку вічного нічим не боліти. (Тричі проказати).

Село Жоравка Яготинського району.

Поданий тут матеріал із Жоравки записав 1924 року місцевий селянин Ксенофонт Козубенко від місцевих людей, 56-літньої неписьменної жінки Насті Козубенкової (№№ 2, 7) і від 73-літнього неписьменного діда Степана Хижняка (№№ 1, 3, 4, 5, 6). К. Козубенко дав мені й деякі відомості за Жоравку.

Колишнє скарбове село Жоравка лежить з правого боку невеликої річки Журавки (впадає в Оржицю), 22 верстві на схід від районного міста Яготина і 50 верстов на південь від Прилуки (10 верстов від описаного вище хутора Гречаної Греблі). Повз село проходить великий шлях із Києва на Полтаву. Давніше жвавий, шлях цей від 1903 року, тобто від часу, як прокладено залізницю Київ—Полтава через станцію Конопівку (15 верстов від с. Жоравки), став глухий. У селі 330 дворів, людности 1716 мешканців. Людність—самі українці; живуть із хліборобства, трудяться також бондарством, шевством, кравецтвом.

1. Про панів і запорожців.

Коли'сь було' малолюдно. Хто бага'ччий, то стро'їть зали'шніі ха'ти і оде'жу ши'є,—все гото'вить. А тоді' було' бага'то шала'ючихся люде'й—семе'йних, з жо'нами і дітьми'. І сили'лися вони' у зали'шніх ха'тах і ро'би'ли хазя'їну. За це получа'ли корма' для симні'. Як ни понара'вилос'я кому' у одного' хазя'їна, прихо'дить до друго'го. У кото'рого га'рно жити, дак у то'го люди є, а кото'рий обіжа', дак у й'ого нема'. Ось де приїзжа'ють гро'ши правити. Він (хазя'їн) ка'же: „Поми'луйте, в мене люде'й нема'—покі'дали“.—Мо ти обіжа'єш?—„Ні“ ка'же. І тоді' правитильство вожжа'лося, вожжа'лося, да й сказа'ло: „Ни ходи' ніхто' ніку'ди. Де хто жив, там хай і живе“. І пороби'лися вони' (хазя'їни) пана'ми. Телепе'нщики дава'й набра'тьця вата'гами, і тоді' чима'ло їх було'. І па'ну напи'

шуть пісьмо і положать на окно, щоб було в отакому-то місці стоільки-то де'нег. Раз чи два як ни послу'ха їх пан, дак вони' поймають його' і облуплять по колі'на но'гі.

Телепе'нщиків вся'кій зна'є. Хо'дять вони' уде'нь до ши'нку і їм ничо'го ни зро'блять. От прави'тельство вожжа'лося, вожжа'лося да дава'й їх війська'ми усмиря'ть. Дак вони' тоді' сказа'ли: „Ми пі'дем у по'міч (чи то царь був чи князь)“. Пішли' вони' воюва'ть, і дав бог, що поко'ри'ли пе'приятія. І назва'в тоді' їх царь „сла'вні мої' запоро'жці“.

2. Батькова наука.

Оди'н ба'тько учи'в свого' си'на: „Глиди', сино'к: як умру' я, щоб у те'бе іт ка'жній ниді'лі чисте'нькі чо'боти були“. А вони'-ж жи'ли ба'гато, дак було' що' продава'ть. До він оце' пої'де на база'р да й купити но'ви чо'боти. А ти'ї ти'ждинь поноси'в да й на ха'ту закі'нув, а но'ви нади'ва' да й іде' до пе'ркви. По'кі було' що' вози'ть, дак вози'в і чо'боти чисте'нькі носи'в, а як ни ста'ло чого' вози'ть — нима' за що' й чо'бі'т купува'ть. Тоді' він сів да й ду'має: що-ж тепе'р роби'ть? А жі'нка й каже: „Ось полі'зь на ха'ту да здими' чо'боти да почи'сть. Які' вони' буду'ть но'ви, — такі' як і були“. Він полі'з на ха'ту, ізня'в чо'боти, поми'в, почи'стив їх, — ста'ли вони' чи'стинькі, такі', як він купува'в. Тоді' він сам собі' й ду'ма: „Оце-ж я глу'пий! Мині' ба'тько так і каза'в, щоб чисте'нькі були' — почи'сть да й чи'сти вони' іт ниді'лі. А я усе пири'в да чо'бі'т накупи'в“.

3. Як піве'нь чоловіка розуму навчив (казка).

Один чолові'к був на сві'ті, що знав, що й тра'ва гово'рить і ско'ти'на. І ї'хав він на пра'зник з жі'нкою у го'сті. От лоша'к і ка'же ма'тирі (коби'лі): „Дава'й поно'симо...“ А ма'ти йому' одві'чає: „Пройшли' мої' літа! Я хоч-би так визла', як хазя'їну жала'ється“. А хазя'їн тоді' засмі'явся. А жі'нка гово'рить: „Чого ти смі'єсся? це з ме'не?“. — Да одчипи'сь! Ни с те'бе. — „На сте'рвиного ба'тька ти мине' брав, як з ме'не смія'ця!“ І тоді' взяла'ся до ньо'го і ла'є. Він ви'йшов з тирпі'ння і гово'рить: — Нильзя' мині' каза'ть: як скажу', то вмуру. — „О, біс ба'тька зна, що ви'думав дурачо'к!“ Тоді' чолові'к і ка'же: „Ну, уно'сь же мині' чи'сту соро'чку і штани“. „І посла'ла йому' жі'нка“, як мер'твецю'. Коли' пі'винь іде' пови'з ха'ту (він розбіра', що й пти'ця гово'рить, а пі'винь зна, що в ха'ті ді'ється), знайшо'в зе'рничко і гука'є на жі'но'к свої'х (ку'риць) да й ка'же: „Дура'к! Су'кін син хазя'їн! Одну' жі'нку ма'є да й тій ві'ри дойня'в. Ось у ме'не сім жі'но'к да й усі'х подури'в!“ Чолові'к тоді' годі' каза'ть, да жі'нку за ко'си, і так ни вмер.

4. Як панська шуба Кононові дісталася.

Ішо'в Ко'нон кра'сти ко'ней. Ішо'в Анти'н і той об тим. Ішо'в Опана'с і той приста'в до нас. Ну, улі'зли вони' до одного' ба'рина у ко'мору і побра'ли па'нську оде'жу, і бі'льше всіх стара'вся Ко'нон. Усі'м добро'м

вони' поділи'лись, а шу'бою па'новою — ні. І то вже мо'же на тре'тій день Ко'нон сказа'в так: „Ході'м ми до па'на, я па'на пита'ю, кому' та'я шу'ба бу'де“. Ну, вони' зна'ли, де його' спа'льня, пидийшли', окно' одчинили. Ко'нон полі'з пря'мо до па'на, де він спить, а ти'ї оста'лись пид ко'мнатами слуха'ть. Він улі'з і розворуши'в па'на. Тоді' пан кі'нувся до свого' ма'льчика (він думав, що то ма'льчик коло його'): „Ма'льчик, ма'льчик! бай — ба'єчки!“ А він (Ко'нон) і ка'же: — Ішо'в Ко'нон кра'сти ко'ней. Ішо'в Анти'н і той об тим. Ішо'в Опана'с і той приста'в до на'с. Ну, улі'зли вони' до одного' ба'рина у комо'ру і побра'ли па'нську оде'жу, і бі'льше всіх стара'вся Ко'нон. Усі'м добро'м вони' поділи'лись, а шу'бою па'новою — ні. Кому' шу'ба приналежи'ть? Як по-ва'шому, па'не?“ А пан одвіча'є: „Хто бі'льше стара'вся, тому' й шу'ба, — Ко'нону!“ — і засну'в. Ко'нон ви'ліз із ко'мнати да й ка'же товариша'м: Чу'ли, кому' шу'бу одда'в пан? чу'ли?“

5. Як Іван батюшку одурив.

Хо'дить ба'тьюшка з моли'твою. Про'тя його' йде шутли'вий чолові'к. „Ану', — ка'же — йва'не, збриши' що-не'будь, ни думавши.“ А він йому' одвіча'є: — Ба'тьюшка, ні'коли бриха'ть! — „Чого?“ — Тре'ба до ца'рини ма'ха'ть. — „Чого?“ — Пид'їхали чумаки' з сї'млю і даю'ть за пуд про'са два со'ли. — Ба'тьюшка походи'в тро'хі — корти'ть! Го'ді ходи'ть з моли'твою да додо'му, да набра'в два мішкі' про'са, да до ца'рини. Ї'здив, ї'здив і ніко'го ни найшо'в, бо Іва'н збриха'в.

6. Як два чоловіки орали.

Ви'їхали ора'ть два чолові'кі. У полі' вони' днюва'ли й ночува'ли і погуби'ли дні. От вони' заспо'рили. Один ка'же: „За'втра ниді'ля, гріх ора'ть“. А той ка'же: — Да коли'-ж це воно' було? — „От я тобі' роскажу'. Ми-ж у ниді'лю ора'ть ішли', а в пониді'лок прийшли', а в ві'второк лимі'ш ізгуби'ли, а в се'риду найшли', а в читве'р наза'д прийшли', а в п'ятницю настро'їли, а в субо'ту ора'ть почали“.

7. Як син без батька зладнався.

Як жив син з ба'тьком, ния'к ни зладна'їтьця: хліб є — со'ли нима', сіль є — хлі'ба нима'. А як оста'вся биз ба'тька, дак зладна'вся: ні хлі'ба, ні со'ли.